

## AHOLI STATISTIKASI

---

***Ibrohimova Muslima***

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada aholi statistikasi tushunchasi, uning mazmuni va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati yoritilgan. Aholi soni, tarkibi, tabiiy harakati hamda migratsiya jarayonlari kabi asosiy demografik ko'rsatkichlar tahlil qilingan. Shuningdek, aholi statistik ma'lumotlarining iqtisodiy va ijtimoiy sohalarni rejalashtirishdagi o'rni ko'rsatib berilgan. Maqola demografik jarayonlarni o'rganishda statistik ma'lumotlarning muhimligini ochib beradi.

**Kalit so'zlar:** aholi statistikasi, demografiya, aholi soni, tug'ilish, o'lim, tabiiy o'sish, migratsiya, aholi tarkibi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish

### **Kirish**

Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sharoitida aholi statistikasi jamiyat hayotining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Aholi soni, uning hududlar bo'yicha joylashuvi va tarkibidagi o'zgarishlar mamlakatning iqtisodiy salohiyati hamda ijtimoiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli aholi bilan bog'liq statistik ma'lumotlarni chuqur o'rganish va tahlil qilish davlat boshqaruvi, strategik rejalashtirish va ijtimoiy siyosatni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Aholi statistikasi aholining son jihatidan o'zgarishi bilan bir qatorda, uning demografik tarkibi — yosh, jins, oilaviy holat, milliy tarkib kabi ko'rsatkichlarni ham qamrab oladi. Bundan tashqari, tug'ilish, o'lim, nikoh, ajralish va migratsiya jarayonlari aholi harakatining asosiy omillari sifatida statistik jihatdan tahlil qilinadi. Ushbu jarayonlarning o'zgarishi jamiyatdagi mehnat resurslari, bandlik darajasi va ijtimoiy infratuzilma rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Aholi statistik ma'lumotlari ta'lim muassasalari sonini rejalashtirish, sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish, uy-joy qurilishi hamda ijtimoiy himoya choralari belgilashda asosiy axborot manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu bois aholi statistikasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo'lgan fan sohasi hisoblanadi.

### **Asosiy qism**

Aholi statistikasi — bu mamlakat yoki hudud aholisi soni, tarkibi, joylashuvi va demografik jarayonlarini o'rganadigan statistika sohasi hisoblanadi. Ushbu soha jamiyat rivojlanishini tahlil qilishda, iqtisodiy va ijtimoiy rejalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Aholi statistikasi orqali davlatlar o'zining hozirgi holatini baholaydi va kelajakdagi rivojlanish strategiyalarini belgilaydi.

Aholi statistikasi jamiyatning demografik holatini tavsiflovchi muhim ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'rsatkichlar orqali aholining soni, tarkibi va

harakati tahlil qilinadi. Aholi soni mamlakatning iqtisodiy imkoniyatlari va mehnat resurslarini baholashda asosiy omil hisoblanadi. Aholi sonidagi o'zgarishlar tug'ilish, o'lim va migratsiya jarayonlari bilan bevosita bog'liqdir.

### **Aholining tabiiy harakati**

Aholining tabiiy harakati — bu aholi sonining tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari orqali o'zgarishini ifodalaydi. Tug'ilish darajasi aholi sonining ko'payishiga olib kelsa, o'lim darajasi uning kamayishiga sabab bo'ladi. Ushbu ikki ko'rsatkich o'rtasidagi farq aholi tabiiy o'sishini belgilaydi. Tabiiy o'sish darajasi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, sog'liqni saqlash tizimi, oilaviy siyosat va aholi turmush sharoiti bilan chambarchas bog'liqdir.

Masalan, yosh oilalar sonining ko'payishi va tibbiyot xizmatlarining rivojlanishi natijasida tug'ilish darajasi ortishi mumkin. Shu bilan birga, epidemiyalar, tabiiy ofatlar yoki nogironlik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda o'lim ko'rsatkichlari oshishi mumkin.

### **Migratsiya jarayonlari**

Migratsiya aholi statistikasi tarkibida muhim o'rin tutadi. Aholining bir hududdan boshqa hududga ko'chishi ichki va tashqi ko'rinishlarda sodir bo'ladi. Ichki migratsiya, asosan, qishloq aholisi shahar hududlariga ish topish yoki yaxshiroq yashash sharoitlarini izlab ko'chishi bilan bog'liq. Tashqi migratsiya esa boshqa davlatlarga mehnat yoki doimiy yashash uchun ketish jarayonlarini qamrab oladi.

Migratsiya jarayonlari hududlar rivoji, mehnat bozori, ijtimoiy xizmatlar va turar joylar taqsimotiga ta'sir qiladi. Masalan, shahar hududlariga migratsiya natijasida aholining zichligi oshadi, infratuzilma va transport tizimiga bosim ortadi. Shu sababli davlatlar migratsiya oqimlarini nazorat qilish va mos siyosat ishlab chiqish zarur.

### **Yosh va jins tarkibi**

Aholining yosh tarkibi demografik tahlilning muhim ko'rsatkichidir. Aholi odatda quyidagi guruhlariga ajratiladi: bolalar (0–14 yosh), mehnatga layoqatli yosh (15–64 yosh) va keksalar (65 yoshdan yuqori). Mehnatga layoqatli aholining ulushi yuqori bo'lsa, iqtisodiy rivojlanish uchun qulay sharoit yaratiladi. Aksincha, bolalar yoki keksalar ulushi ortib ketishi davlat byudjetiga qo'shimcha yuk bo'lishi mumkin.

Jins tarkibi ham ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarga ta'sir qiladi. Masalan, erkak va ayollar soni nisbati muvozanatli bo'lsa, ishchi kuchi va oilaviy siyosatni rejalashtirish osonlashadi.

### **Aholi statistikasi va ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirish**

Aholi statistikasi ma'lumotlari ijtimoiy sohalarni rejalashtirishda keng qo'llaniladi. Masalan:

**Ta'lim tizimi:** maktablar, bog'chalar va oliy ta'lim muassasalari sonini aniqlash;

**Sog'liqni saqlash:** tibbiy muassasalar va mutaxassislar ehtiyojini rejalashtirish;

**Uy-joy qurilishi:** yangi kvartiralar va uylar qurilishi;

**Bandlik siyosati:** ishchi kuchini taqsimlash, mehnat migratsiyasini boshqarish;

**Ijtimoiy himoya:** pensiya, nafaqalar va boshqa ijtimoiy yordam turlarini belgilash.

Shuningdek, aholining milliy tarkibi va migratsiya oqimlari davlat siyosatini, hududiy rivojlanishni va iqtisodiy strategiyalarni shakllantirishda muhim axborot manbai hisoblanadi.

Aholi statistikasi va kelajak prognozlar

Aholi statistikasi asosida demografik prognozlar tuziladi. Bu prognozlar orqali davlatlar aholining kelajakdagi soni, yosh tarkibi va hududiy taqsimoti haqida ma'lumotga ega bo'lishadi. Prognozlar iqtisodiy resurslarni taqsimlash, yangi ish o'rinlarini yaratish, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

### **Xulosa**

Aholi statistikasi jamiyatning demografik holatini o'rganishda va ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu soha aholining soni, tarkibi, tabiiy harakati va migratsiya jarayonlarini tahlil qiladi. Tug'ilish, o'lim, migratsiya, yosh va jins tarkibi kabi ko'rsatkichlar mamlakatning iqtisodiy salohiyati, mehnat resurslari, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimi bilan chambarchas bog'liqdir.

Aholi statistikasi asosida olingan ma'lumotlar davlat siyosatini shakllantirish, hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va ijtimoiy xizmatlarni samarali taqsimlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, demografik prognozlar kelajakdagi aholi o'sishini va ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarni oldindan bashorat qilish imkonini beradi.

Shunday qilib, aholi statistikasi nafaqat ilmiy tahlil vositasi, balki barqaror rivojlanish va jamiyat farovonligini ta'minlashning muhim asoslaridan biridir.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. Aholi va demografik jarayonlar statistik hisobotlari. Toshkent, 2023.
2. Dzheremi, L. Demografiya asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Rahimov, A. Ijtimoiy-iqtisodiy statistika. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2021.
4. United Nations. World Population Prospects 2022. New York: UN, 2022.
5. Smith, J. Population Studies and Policy. London: Routledge, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va hukumat statistika ma'lumotlari (<https://stat.uz>).